

Hal Koch: "Ordet eller Sværdet" 1945

Kildeintroduktion:

Denne tekst fra Berlingske Aftenavis den 12. september 1945 er et indlæg i en principiel debat om demokratibegrebets indhold, som udspillede sig i danske dagblade og tidsskrifter mellem juli 1945 og december 1946. I debatten deltog flere af tidens mest toneangivende intellektuelle.

Teologen Hal Koch (1904-1963) virkede således fra 1936 som professor i nordisk kirkehistorie ved Københavns Universitet. Hal Koch var fra 1940 formand for Dansk Ungdomssamvirke, der havde til opgave at opdrage ungdommen til demokratisk tankegang. Han spillede en betydelig rolle i kritikken af retsopgørets legitimitet og omfang efter besættelsestidens ophør. Hal Koch forfattede som led i demokratidebatten indledt i 1945 bogen "Hvad er demokrati" (1945), der er blevet stående som et hovedværk i dansk demokratiteori.

Prof. Hal Koch gaar i denne Kronik nærmere ind paa sin Hovedtese i Spørgsmaalet om, hvad Demokrati er. "Det er Samtalen (Dialogen) og den gensidige Forstaaelse og Respekt, som er Demokratiets Væsen." - Paa Lørdag skriver Karl Nielsen om "Humanisme og Menneskelighed".

Naar to, tre eller flere - muligvis et helt Folk - skal træffe en Afgørelse om Fremtiden eller fastlægge Love for deres indbyrdes Samkvem, kan man være nogenlunde sikker paa, at der vil opstaa Uenighed. Mennesker er forskellige, lever under forskellige Kaar, har forskellige Interesser; derfor vil de ogsaa dømmes forskelligt og have forskellige Ønsker. Der opstaa saaledes Konflikter, store og smaa imellem hinanden. Afgørelsen skal imidlertid træffes, og Loven skal fastlægges; derfor maa man finde en Løsning paa Konflikten: I det store og hele findes der kun to Veje til at finde denne Løsning: 1) man kan slaas sig til Rette, hvilket vil sige, at det bliver den stærkestes Vilje, som raader; saaledes gaar det til i Junglen; ofte er det imidlertid vanskeligt at se nogen væsentlig Forskel paa Menneskers og Jungledyrs Optræden. 2) man kan tale sig til Rette, hvilket vil sige, at man gennem en "Sam"tale mellem de stridende Parter søger at faa Sagen alsidig belyst, og at de samtalende Parter virkelig bestræber sig for - det maa ikke glemmes - gennem Samtalen at naa til en rigtigere og rimeligere Forstaaelse af Konfliktens Problem. Dette er Demokrati. Det er Samtalen (Dialogen) og den gensidige Forstaaelsen og Respekt, som er Demokratiets Væsen. Hvis dette glipper, vil man uvægerlig falde tilbage til Magtkampen. Den store, czekiske Statsmand Thomas Mazaryk skal ligefrem have defineret Demokratiet som "Diskussion" - og bedre Definition kan næppe gives. Saaledes forstaaet er Demokrati noget langt mere omfattende end en bestemt samfundsmæssig Styreform. Det er en livsform, der gælder alle Forhold, hvor Mennesker har med hinanden at gøre. Naar her tales om Demokrati, er det imidlertid først og fremmest det politiske, Menneskers Forhold til hinanden som Samfundsborgere, der tænkes paa, og det er væsentlig denne Form for Demokrati, som de følgende Linier skulde søge at kaste Lys over.

Vi har fornylig gennemlevet en Periode, hvor vi, tvunget af Forholdene, var saa temmelig isoleret fra det øvrige Europa, og hvor vi, overfor Tyskernes Tryk, næsten var nødt til at hævde, at det danske var os nok. Vi var godt paa Vej til at blive mere nationalt indsnævrede, end sundt er. Derfor kan der være god Grund til at minde om, at Demokratiet ikke er noget dansk eller nordisk Fænomen. I det klassiske Athen dukkede det for første Gang op, og her blev dets Problemer gennemdrøftet af Tidens største Aander paa en saadan Maade, at det altid siden har vist sig frugtbart at fordybe sig i Athens Historie. Det vil dog her føre for vidt. Jeg nøjes med at slaa fast, at det nye politisk set var dette, at man samlede

hele Folket i Folkeforsamlingen, for her, gennem en fri og aaben Debat med paafølgende Afstemning, at naa til en ublodig Løsning af de indre folkelige Konflikter. Følgen heraf var, at der opstod en speciel politisk Kunst, som først og fremmest bestod i Retorik, Talekunst og Dialektik, Disputerekunst.

Noget saadant havde man før i Tiden ikke haft Brug for. Havde nogen tilbudt Agamemnon eller en anden af de homeriske Konger et Kursus i Retorik, vilde han formodentlig have slaet en høj Latter op og forklaret, at han havde betydeligt nemmere ved at løse alle forefaldende Konflikter: af sine Underordnede krævede han som Konge absolut Lydighed, og sine Fjender ordnede han med Sværdet. Tænk blot paa den kostelige Scene i Iliadens første Sang, hvor der er opstaaet en Strid mellem Agamemnon og Achilleus om Krigsbyttet. Det begynder med, at de under Anvendelse af Sprogets voldsomste Ukvemsord skælder hinanden Bælgen fuld. Hermed lader de sig dog ikke nøje. Achilleus drager Sværdet for at gaa løs paa sin Overkonge og Forbundsfælle. Formodentlig vilde hele Toget mod Troja være gaaet ynkeligt i Vasken, om ikke Hera og Pallas Athene havde lagt sig imellem og hindret Kampen. Disse homeriske Konger hører endnu hjemme paa det politiske Udviklingstrin, hvor Junglens Lov raader, og hvor det er Sværdet, som løser alle Konflikter. Men man maa ofte spørge sig selv, om vi - trods alt Demokrati - er naaet saa forfærdelig meget videre. Det samme kan udtrykkes paa en anden Maade. De to berømmelige Konger bærer sig ad som uartige Børn. Den ene vrænger ad den anden og skælder ham grundigt ud, og naar det har varet tilstrækkelig længe, ryger de simpelthen i Totterne paa hinanden. Saa gælder det, hvem der er den stærkeste. Saadan er Børneværelsets Lov. Derfor maa der være en Voksen, som bestemmer i Børneværelset. Spørgsmaalet er, om Danmark politisk set blot er et større Børneværelse. I saa Fald skal det nok ende, som det altid ender der, hvor den stærkeres Lov og den hemningsløse Magtudfoldelse raader: i Reaktion og autoritært Styre. I den Henseende kunde man lære adskilligt af Udviklingen i de sydeuropæiske Stater og i Mellemeuropa efter den forrige Krig.

Demokratiets Væsen beror paa, at man mødes og tales ved, at man gennem Samtaler naar til en bedre og rimeligere Forstaaelse og derudfra formaar at træffe en Afgørelse, som ikke alene tjener en enkelt Person eller Klasse, men som tager billigt Hensyn til Helheden. I de fleste politiske Spørgsmaal - hvor det ikke gælder et absolut Enten-Eller, men et Mere eller Mindre - vil det sige, at man naar til et Kompromis, og dette Kompromis naas som Regel gennem Afstemning.

Ofte har man - til stor Skade for Demokratiets Anseelse - betragtet selve Afstemningen som det væsentlige. Var en Ting blot vedtaget ved Afstemning, var der ingen Tvivl om dens Berettigelse. Saa var demokratisk set alt i Orden. Saa let gaar det imidlertid ikke. Ellers vilde der - demokratisk set - ikke være noget at bebrejde Nazismen i Tyskland, og der findes adskillige Stater, hvor enhver Afstemning, hvis den overhovedet er mulig, vil medføre et rent autoritært Styre. Værre er det imidlertid, at man ud fra denne Overvurdering af Afstemningen næsten med indre Nødvendighed tvinges over i den Konsekvens, som mere end noget andet har bidraget til at bringe Demokratiet i Vanry, nemlig den Paastand, at det altid er Flertallet, som har Ret. For enhver, der tænker sig lidt om, er dette jo en Uhyrlighed. Der er ingen Tvivl om, at Flertallet i Tyskland baade før Krigen og den Dag i Dag vil nægte jøderne Eksistensret og fratage dem deres Besiddelser. Om saa 99 pCt. af Jordens Befolkning er saaledes indstillet, vil Antisemitisme ligefuldt vedblive at være forbryderisk og uforenelig med Demokrati. Men selv om man ser bort fra et saadant specielt Spørgsmaal, kan Paastanden om, at Flertallet altid har Ret, ikke opretholdes. Vi ved alle ganske god Besked om, med hvilke Propagandamidler en Folkemasse kan bearbejdes. Den, der selv har prøvet at tale ved et af disse moderne Masseopbud, ved lidt om, hvilken uhyre Massesuggestionens Svindel der her drives. Og saa vil man endda bagefter tillægge de Resolutioner, som vedtages af et saadant Masseopbud, Betydning. Det vilde efter mit Skøn være en god demokratisk Foranstaltning, om man forbød, at der nogen Sinde deltog mere end 500 Mennesker i et politisk Møde. Talerne ved de store Møder er slet ikke Talere, der forfægter en Anskuelse i en vis Samtale med Tilhørerne. De er simpelthen Udraabere af Slagord og Paroler, som let kan faa Sindene til at fænge.

Nej, saa let gaar det ikke, at man altid kan være sikker paa demokratisk set at være paa den rette Vej, naar man blot slutter af med en Afstemning. Lad mig illustrere det med et Eksempel, som maaske adskillige af Læserne vil genkende. Der findes et Sted her i Landet et Sogneraad med to Grupper, en Flertalsgruppe paa 7 Medlemmer og en Mindretalsgruppe paa 4. Flertallet er solidt, og der er ingen

Grund til at tro, at det skal rokkes i de første mange Aar. Ved Møderne gaar det ofte saaledes til, at Flertallet kort og knapt fremsætter det Forslag, man i Gruppen er blevet enige om. Oppositionen faar derpaa Ordet. Den afgiver et langt, ofte velbegrundet Indlæg, som viser Vanskelighederne ved Sagen. Under dette Indlæg kan ingen se, om Flertalsgruppens Medlemmer hører efter eller sover, men man maa vel gaa ud fra, at de gør det første. Naar Oppositionen er færdig med sine Indvendinger, foreslaar Formanden, at man skrider til Afstemning. En nærmere Drøftelse finder han som Regel ikke nødvendig. Det er den heller ikke, for Flertallet har afgjort Sagen i Forvejen og bryder sig ikke en Døjt om Modparten eller dens Synspunkter. Men Mødet slutter altid med en god demokratisk Afstemning, og alle vilde blive højst forbavset - Mindretallet dog maaske glædeligt overrasket - ved at høre den Paastand fremsat, at denne Ordning er i højeste Grad udemokratisk.

Hvorfor er dette udemokratisk? Af den simple Grund, at Sagerne her afgøres ved Slagsmaal. Ganske vist er det Stemmesedler, man slaas med, men det ændrer ikke Realiteten. Vaabnene kan til de forskellige Tider være forskellige. Achilleus og Agamemnon kæmpede med Sværd og Lanse. Moderne Krige mellem Stormagterne føres med Tanks og Flyvemaskiner. Landsbyens Krige føres med Chikanerier og Bagvaskelse. I hint Sogneraad føres Krigen med Afstemning. Det er mere ublodigt end de fleste andre Former for Krigsførelse, men demokratisk er det ligefuldt ikke. Demokratiets Væsen er nemlig ikke bestemt ved Afstemningen, men ved Samtalen, Forhandlingen, ved den gensidige Respekt og Forstaaelse og ved den heraf fremvoksende Sans for Helhedens Interesse. Det mærkeligste ved hint Sogneraad er, at Oppositionen overhovedet gider give Møde. Det varer formodentlig heller ikke længe - om Systemet fortsættes - før den opgiver sin Virksomhed. Saa har man naaet den Situation, hvor det ogsaa i det Ydre er blevet tydeligt, at der her ikke er Tale om Demokrati, men om et Diktatur fra Flertallets Side.

For mange - navnlig for dem, der selv er i Flertal - vil dette synes temmelig spidsfindigt, og dog er det et afgørende Punkt i Demokratiet, som her er fremdraget. Men hvad da med Afstemningen - vil man spørge. Maa det dog ikke være Flertallet, som gennem Afstemningen afgør, hvad Vej man skal gaa. Jo selvfølgelig. Afstemningen hører med til Demokratiets Arbejdsform. Naar Sagen er uddebatteret og Afgørelsen skal træffes, er det Afstemningen, der viser, hvor langt man er naaet. Man skulde nemlig have naaet noget ved Debatten. Det udemokratiske er den ufrugtbare Debat, hvor ingen har Øre og Sind aabent for Modpartens Argumenter. Hvis Afgørelsen er truffet paa Forhaand og Modpartens Synspunkter aldrig bliver En et Problem, er Forhandlingen virkelig blevet til tom "Ordsqualder" og "parlamentarisk Kævl", som Demokratiets strenge Kritikere plejer at udtrykke sig. Hvor Sindet er aabent og Respekten for de andres Synspunkter og Interessen for Helheden er levende, vil man netop gennem det frugtbare Møde og den oprigtige Debat kunne naa Resultater, som aldrig naas, hvor den ene Part staar alene og suverænt dikterer, hvad enten saa denne ene Part er en enevældig Konge, en privilegeret Overklasse eller et moderne politisk Parti, der er blevet stærkt nok til at faa diktatoriske Griller.

Ud fra denne Tankegang er det - og har navnlig i Aarene før Krigen været vanskeligt at indse, at den russiske Styreform er, hvad vi kalder et Demokrati. Nu skal det indrømmes, at det i det hele taget er vanskeligt at danne sig et Billede af de politiske Forhold i Sovjetunionen. Efter den saakaldte Stalinforfatning synes der at være en vis Tilnærmelse mellem russisk og vesteuropæisk Demokrati. Paa den anden Side tror jeg ikke, at jeg tager fejl i, at en politisk Opposition og en fri Partidannelse er udelukket. Dermed udelukkes imidlertid ogsaa den frie, frugtbare Drøftelse af de politiske Problemer. Jeg kan vanskeligt tænke mig andet, end at den nuværende Tilstand i Rusland maa betragtes som noget midlertidigt, et Skridt paa Vejen, og at Rusland engang - maaske under stærkt modificerede Former - vil naa frem til den samme Frihed, som præger det politiske Liv i Vesteuropa. Det kan ogsaa udtrykkes paa den Maade, at Rusland politisk endnu ikke synes at være naaet frem til Demokratiet. Til Gengæld skal det ikke glemmes, at man derovre har sat ind paa et andet Punkt: at skabe et økonomisk Demokrati. Og her har Vesteuropa utvivlsomt adskilligt at lære. Det vækker gerne Misstemning i vide Kredse, naar man siger det, men det kan faktisk ikke siges tit nok, at vort nuværende Samfund er meget langt fra at kunne betegnes som et økonomisk Demokrati. Dertil er Fordelingen af Livets Goder endnu for uretfærdig. Tænk blot paa den forskellige Grad af Betyggelse, de forskellige Borgere opnaar (Arbejdsløshed, Alderdomsforsorg o. lign.), paa Boligforholdene, paa Uddannelsesmulighederne. Og lad mig tilføje: jeg

tror ikke paa et varigt politisk Demokrati, uden at det som Grundlag har en stadig fremadskridende Virkeliggørelse af det økonomiske Demokrati. Det nytter ikke at blive saa aandelig, at man fornægter, at det først og fremmest er de økonomiske Forhold, som bestemmer Samfundet. Er disse ikke nogenlunde i Orden, vil det være umuligt at skabe Fred, baade indadtil i det enkelte Land og udadtil i den store Verden. Det er og bliver nu engang noget fundamentalt, at Mennesker faar en ordentlig Føde, har sunde Boliger, Klæder paa Kroppen og økonomisk Tryghed. Opfyldes disse Forudsætninger ikke, vil Følgen blive Utilfredshed, Klassehad og indbyrdes Kamp. Det kan ikke være andet.

Men ogsaa her gælder det: Vi kan slaas om det, og vi kan tales ved. Vil man være Demokrat, er det den sidste Vej, man maa gaa. Den har, som alle Veje, der fører til høje Maal, sine Besværligheder. Det gaar ikke altid i Stormskridt. Men det nytter ikke at blive utaalmodig og tro, at man kan skyde Genvej. Ordet eller Sværdet! Ved Sværdet afgør man, hvem der er den stærkeste. Ved Ordet finder man ud af, hvad der er det rigtige.